

Zaborskie Towarzystwo Naukowe

Zeszyty Naukowe
Nr 2/2013

ZABORSKIE
TOWARZYSTWO
NAUKOWE

Zeszyty Naukowe
Nr 2

Pomniki przyrody w gminie Brusy

*Niechaj ziemia wyda rośliny zielone: trawy dające nasiona, drzewa owocowe
rodzące na ziemi według swego gatunku owoce, w których są nasiona.*
[Rdz 1, 11]

*Na rozkaz Pana Boga wyrosły z gleby wszelkie drzewa miłe z wyglądu
i smaczny owoc rodzące oraz drzewo życia w środku tego ogrodu i drzewo
poznania dobra i zła.*
[Rdz 2, 9]

Brusy 2013

Wydawca

Zaborskie Towarzystwo Naukowe
ul. Armii Krajowej 1, 89-632 Brusy
tel. 692 240 171, tel. 791 530 803
www.ztn.com.pl ztn@ztn.com.pl

Współpraca

Zaborski Park Krajobrazowy
ul. Turystyczna 10, 89-606 Charzykowy
tel./fax 52 396 09 64 lub +48 727 660 065
zpk@pomorskieparki.pl www.zaborskipark.pl

Opracowanie: Zbigniew Gierszewski (ZTN),
Mariusz Grzempa (ZPK), Justyna Rymon Lipińska (ZPK)

Foto: Zbigniew Gierszewski (ZTN)

Opracowanie graficzne i skład:
GALE Krzysztof Szultka
ul. Derdowskiego 1B, Brusy
tel. 52 551 39 80, gale@gale.com.pl

Druk:
Drukarnia Abedik Sp. z o.o.
ul. Glinki 84, Bydgoszcz

Wydano ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich

Spis treści	str.
Wstęp	4
O drzewach pomnikowych	5
Charakterystyka gatunków pomnikowych na Zaborach	7
Dlaczego warto chronić zielen miejską i przydrożną? Powodów jest wiele	27
Luka pokoleniowa w drzewach	28
Działania ochronne Zaborskiego Parku Krajobrazowego	30
Warsztaty dotyczące pachnicy dębowej w ZPK	30
Przykład ochrony społecznej drzew	31

Literatura

- Abbadie L., Baudouin M., *Las środowisko żywe*, Ossolineum, Wrocław 2006
- Bermness L., *Wielka księga ziół*, Wiedza i Życie, Warszawa 1991
- Eliade M., *Sacrum, mit, historia*, PIW, Warszawa 1993
- Falencka-Jabłońska M., *Drzewa wokół nas, czyli tajemnice, które warto poznać*, Grzegorzcyk, Warszawa 2007
- Falińska K., *Ekologia roślin*, PWN, Warszawa 2004
- Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, PIW, Warszawa 1991
- Kopaliński W., *Słownik symboli*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1990
- Kosiński M., Krzyściak-Kosińska R., *Atlas ziół*, Pascal, Bielsko-Biała 2008
- Kremer B. P., *Drzewa liściaste i iglaste*, Multico, Warszawa 1995
- Kremer B. P., *Przewodnik: Drzewa i krzewy*, Multico, Warszawa 1995
- Pokorny J., *Drzewa znane i mniej znane*, BGW, Warszawa 1992
- Poruba M. i in., *Przewodnik: Las*, Multico, Warszawa 1993
- Rostański K., Rostański K. M., *Atlas i klucz: drzewa i krzewy*, Kubajak, Krzeszowice 1999
- Rutkowski L., *Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej*, PWN, Warszawa 1998
- Seneta W., Dolatowski J., *Dendrologia*, PWN, Warszawa 2006
- Szczepanowicz B., *Atlas roślin biblijnych*, WAM, Kraków 2003
- Zawadzka D., Sławski M., *Spotkania z przyrodą: Las*, Multico, Warszawa 2007

Wstęp

Symbolika drzewa

Drzewo to jeden z najbogatszych w znaczenie i jednocześnie jeden z najbardziej rozpowszechnionych symboli w kulturach niemal całego świata. Czczone było od zawsze jako najpotężniejszy przedstawiciel królestwa roślin. Drzewo stało się reprezentantem sił boskich, siedzibą bogów, muminozum (czymś świętym, co pociąga jako źródło mocy i jednocześnie przeraża ogromem, trwaniem ponad ludzką miarę czasu). Bywało „przedmiotem czci, zwłaszcza jako połączenie podziemnych sił chtonicznych (przez korzenie) i niebiańskich sfer kosmicznych (przez koronę) z życiem na ziemi (pień); rozumiane często jako wyobrażenie osi świata, na której się wspiera” [W. Kopaliński, 1990]. „Kosmos jest przedstawiony w kształcie ogromnego drzewa: sposób bycia kosmosu, a przede wszystkim jego zdolność do odradzania się bez końca – znajdują symboliczny wyraz w życiu drzewa” [M. Eliade, 1993, s. 150].

1. Przymuszewo - Mątewka.

Już Pliniusz Starszy w *Historii naturalnej* uważał, że drzewa były pierwszymi świątyniami człowieka. U ich stóp grzebano zmarłych, koronowano królów, wydawano wyroki sędziowskie. Mówią o tym najstarsze księgi Starego Testamentu. „Święty kamień, święte drzewo nie są czczone jako kamień lub jako drzewo, są one przedmiotem kultu dlatego, że są hierofantami, że wskazują na coś, co nie jest już kamieniem ani drzewem, ale czymś całkiem innym” [M. Eliade, 1992, s. 162]. Później próbowano odrzucić tradycję kultu drzew, przypisując im znaczenie praktyk bałwochwalczych. Chrześcijaństwo zwaloryzowało symbolikę starożytnych mitów, zamieniając ją w objawienie, lecz „historia nie potrafi zmodyfikować radykalnie struktury symboliki archaicznej. Historia nieustannie dorzuca nowe znaczenia, ale znaczenia te nie niszczą struktury symbolu” [M. Eliade, 1992, s. 142]. To pewnie dlatego wielkie drzewa wprawiają ludzi w zachwyt taki, jak na widok ogromnych gotyckich katedr.

Pomnik przyrody to tytuł, który nadaje człowiek najwspanialszym wytworom przyrody, tym, w których wyraziła się w sposób najbardziej spektakularny życiowa siła natury. Tak jak pomniki ludzkiej kultury, np. monumentalne budowle, ale też prastare zabytki, pomniki przyrody wyrażają podziw człowieka nad wielkością jej dzieł i ich trwaniem w czasie. Szczególnie świadczenie o upływie czasu wywiera na człowieku, z racji jego krótkości życia, ogromne wrażenie. Stare drzewa, tak samo jak stare mury kościołów, zamków, kamienic, unaoczniają okresy czasu, jakich człowiek nie jest w stanie na podstawie własnego doświadczenia ogarnąć.

Rozkwit w czasie i przestrzeni zawsze fascynował człowieka jako przejaw żywotności natury, w tym żywotności człowieka. Szacunek otoczenia zdobywają ludzie sprawni fizycznie (sportowcy), ale też tacy, którzy w zdrowiu i sprawności intelektualnej dożyli sędziwego wieku. Stare, wysokie i rozłożyste drzewa w pierwszej kolejności stały się w dawnych czasach obiektami kultu. Wierzone, że w nich w jakiś (cudowny) sposób skoncentrowała się życiowa moc, energia, której chociaż część można będzie przez odpowiednie praktyki zaczerpnąć dla siebie.

Tak jak życiodajne źródło wody, wielkie drzewo wskazuje miejsce, gdzie się dobrze żyje, gdzie da się przeżyć, gdzie warto zamieszkać. Takie drzewo jest wskaźnikiem, że ziemia tutaj swoimi „sokami” jest w stanie wesprzeć wielkie „przedsięwzięcie”. Wskaźnik ten daje człowiekowi nadzieję, że i on może tam skutecznie rozwinąć projekt trwający pokolenia, że oto on ze swoją kulturą jest w stanie trwać podobnie jak przyroda, jednocześnie opierając się tej samej przyrodzie, która niszczy jako żywioł, to, co sama wytworzyła. Przyroda jako wieczny proces rozwoju i giniecia, pokazuje, że taki gatunek jak człowiek, może w niej starać się rozwijać dzieła, które przetrwają więcej niż jego życie i w ten sposób przekraczać swój czas, zbliżać się chociaż trochę do nieśmiertelności. (ZTN)

O drzewach pomnikowych

Ze względu na formę życiową drzewa zalicza się do tzw. fanerofitów, czyli jawnopączkowych, u których pączki odnawiające znajdują się na pędach powietrznych, wyżej niż 50 cm nad powierzchnią gleby. Z tej racji są w stanie tworzyć najwyższe warstwy zbiorowisk roślinnych, co poprawia ich zdolności konkurencyjne, zwłaszcza w dostępie do światła. Jednak w niesprzyjających warunkach siedliskowych mogą pojawić się trudności z transportem wody, proporcjonalne do wysokości roślin. Wysokie drzewa są też narażone na niszczycielskie działania wiatru oraz wahania temperatury i dlatego nie występują w siedliskach z surowym klimatem (pustynia, tundra). Fanerofty dzielą się na megafanerofty (drzewa o wysokości ponad 30 m, np. świerk, dąb), mezofanerofty (drzewa o wysokości 8-30 m, np. brzoza, grab), mikrofanerofty (drzewa i krzewy o wysokości 2-8 m) i nanofanerofty (krzewy do 2 m wysokości i rośliny zielne) [Falińska, 2004, s. 142].

Pomniki przyrody, a wśród nich na ogół drzewa, wyróżniając się rozmiarami, często formą, mogą pełnić liczne funkcje w środowisku człowieka. Jedną z nich jest rola obiektu orientacyjnego, drogowskiego, co jest sprawą oczywistą, zważywszy ich wyjątkowość rozmiarów, formy i po prostu rzadkości. Jako elementy wyróżniające się w krajobrazie stają się naturalnymi oznaczeniami szczególnych miejsc, tym bardziej, że ich bliskość w przeszłości sprzyjała decyzjom o osadnictwie. I odwrotnie, bliskość osad sprzyjała zachowaniu dorodnych okazów drzew, które mogły pełnić inne role, np. jako miejsca kultu, zebrania, choćby dlatego, że ich rozłożystość zapewniała spory obszar cienia i ochrony przed upałem i opadami.

Pomnik przyrody jako termin został wprowadzony przez Humboldta na przełomie XVIII i XIX wieku, co dało początek kierunkowi konserwatorskiemu w ochronie przyrody. Pomnik przyrody jest specyficzną formą ochrony przyrody, jedyną dla której nie określa się powierzchni chronionej, ani nawet nie wyznacza utuliny. Nie znaczy to, że nie stosuje się różnego typu ogrodzeń zabezpieczających. Dla kulturalnego użytkownika przyrody wystarczy tabliczka informacyjna (której czasem nie ma, bo została specjalnie usunięta lub zaniedbano jej umieszczenia), by z respektem i szacunkiem odnosić się do na ogół dużo starszego przedstawiciela przyrody.

Do pomników przyrody ożywionej należą: pojedyncze krzewy, drzewa i grupy drzew odznaczające się sędziwym wiekiem, wielkością, niezwykłymi kształtami lub innymi cechami, a także zabytkowe aleje drzew. Na-

tomiast do pomników przyrody nieożywionej należą: największe głazy narzutowe oraz interesujące, niezwykle formy powierzchni ziemi np. źródła, wodospady, jary, skałki, wywierzyska, przełomy rzeczne, jaskinie, odkrywki itp. (ZTN)

Tabela 1. Ilościowy stan ochrony przyrody w Polsce

Forma ochrony	Liczba obiektów	Łączna powierzchnia (ha)
parki narodowe	23	314570
rezerваты przyrody	1469	164463
parki krajobrazowe	121	2607728
obszary chronionego krajobrazu	386	7078116
obszary Natura 2000	983[2]	9362665
użytki ekologiczne	6952	51653
zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	324	94926
stanowiska dokumentacyjne	157	893
pomniki przyrody	36318	

Dane: GUS, Warszawa 2012, GDOŚ, stan na 19.11.2012 r.

Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Ochrona_przyrody_w_Polsce

W Polsce znajduje się 36 002 pomników przyrody (stan na 31. 12. 2008 r.), dzielących się w następujący sposób:

pomniki przyrody ożywionej

- pojedyncze drzewa – 28 217
- grupy drzew – 4 924
- aleje drzew – 875

pomniki przyrody nieożywionej

- głazy narzutowe - 1 226
- skałki, grotty, jaskinie - 700

Systematyka drzew

(uwzględnione gatunki pomnikowe i im pokrewne z opisywanego obszaru)

Królestwo: rośliny

Gromada: nagozalążkowe *Gymnospermae*

[nagonasienne *Pinophyta*]

Klasa: sosnowe, szpilkowe, iglaste *Pinopsida*

Rodzina: sosnowate *Pinaceae*

Rodzaj: **modrzew, świerk, sosna**, dagleżja

Rodzina: cyprysowate *Cupressaceae*

Rodzaj: **jałowiec**, żywotnik

Gromada: okrytozalążkowe *Angiospermae*

[okrytonasienne *Magnoliophyta*]

Klasa: dwuliścienne *Magnoliopsida*

Podklasa: oczarowe

Rodzina: platanowate

Rodzaj: platan

Rodzina: bukowate

Rodzaj: **dąb, buk**

Rodzina: brzoźowate

Rodzaj: **olsza, brzoza, grab**, leszczyna

Podklasa: ukęśłowe

Rodzina: wierzbowate

Rodzaj: **topola, wierzba**

Rodzina: lipowate

Rodzaj: **lipa**

Rodzina: wiązowate

Rodzaj: **wiąz**

Podklasa: różowe

Rodzina: różowate

Rodzaj: **jabłoń**

Rodzina: klonowate

Rodzaj: **klon**

Rodzina: kasztanowcowate

Rodzaj: **kasztanowiec**

Podklasa: jasnotowce

Rodzina: oliwkowate

Rodzaj: **jesion**

Charakterystyka gatunków pomnikowych występujących na Zaborach

Sosna zwyczajna *Pinus sylvestris* sosnowate *Pinaceae*

Drzewo światłolubne, odporne na zimno i suszę. Ma małe wymagania glebowe, lubi gleby piaszczyste, ale rośnie też na bagnach. Żyje do 300 lat, najstarsza w Polsce ma ok. 350 lat. Ma lekkie drewno, wzrasta do 35 m, wyjątkowo 40 m (przeciętnie 26 m, w borach suchych 18 m, a na bagnach 5-8 m). Korona u młodych drzew stożkowata, wysmukła, a u starych staje się szeroka, parasolowata, podzielona. Pień, zwany strzałą u drzew iglastych, bardzo długi, ponieważ dolne gałęzie usychają i odpadają. Lekkie, wytrzymałe drzewo powszechnie stosowane w budownictwie, meblarstwie (niestety ciemnieje pod wpływem światła słonecznego), papiernictwie. Powszechnie kiedyś żywicowana (w lasach są „choinkowate” nacięcia na niektórych pniach starszych sosen) dla przemysłu chemicznego do produkcji terpentyny i kalafonii.

Świerk pospolity *Picea abies* sosnowate *Pinaceae*

Jest gatunkiem typowo górskim, ale na północy schodzi też na tereny nizinne, nasadzany przez leśników. Gatunek cienioznośny, tworzy zwarte lasy w reglu górnym. Żyje do 300 lat, najstarszy ma 350 lat, a przeciętnie 150 lat, dorasta do 50 m wysokości, a wyjątkowo do 70 m. Płytko się zakorzenia i dlatego wrażliwy na silne wiatry. Drzewo wyjątkowo „strzeliste” z uwagi na prosty pień i wąską, stożkowatą koronę. Ze względu na regularną formę stosowany powszechnie na choinki bożonarodzeniowe. Drewno lekkie i mięk-

kie stosowane jest w budownictwie, ale też w lutnictwie na budowę skrzypiec.

Modrzew europejski *Larix decidua* sosnowate *Pinaceae*

Drzewo o prostym, wyniosłym pniu dorasta do 30-45 m. Jest gatunkiem pierwotnie górskim (Alpy, Sudyety), światłolubne, wymaga suchego powietrza, a gleby dobrze uwodnionej i napowietrzanej i wtedy rośnie bardzo szybko. Odporne na mrozy, wysokie temperatury i śniegi dożywa 500 lat. Igły jesienią żółkną, a na zimę opadają. Czerwonobrzowe, żywiczne, bardzo trwałe drewno cenione jest w budownictwie, przeznaczone na boazeria, schody, meble.

Jałowiec pospolity *Juniperus communis* cyprysowate *Cupressaceae*

Krzew, rzadziej drzewo o wysokości przeważnie do 5 m, wyjątkowo do 12/15 m, spotykany i na nizinach i na stokach górskich. Rośnie powoli, dożywa kilkaset lat. Najstarsze w Polsce mają po 150 lat. Przyjmuje najczęściej formę kolumnową, a w przypadku krzewów rozrośniętą „rzeźbiarską” kompozycję kolumn. Ludziom z dużą wyobraźnią w lesie po zmierzchu może przyprawić sporo emocji, bo swym kształtem zaczyna przypominać ludzi (nie zawsze o dobrych zamiarach).

Ma małe wymagania glebowe, dobrze rośnie na piaskach, w miejscach suchych, ale też znosi miejsca wilgotne, np. na skraju bagien, torfowisk. Ma za to duże wymagania światłne, lubi stanowiska nasłonecznione, np. na skrajach lasów, pastwiskach, wśród skał, nie znosi większego zacinienia niż to jakie daje rzadki bór sosnowy. Stanowi tam często dominujący składnik podszytu, zwłaszcza w borach suchych. Jest gatunkiem pionierskim, ma tendencję do zajmowania zrębów, ugorów, polan, wrzosowisk i porzuconych łąk, a nawet wydm, rozpoczynając proces zalesiania, a rozległym systemem korzeniowym skutecznie zabezpiecza glebę przed erozją.

Gałęzie, igły i szyszkojagody (mocna przyprawa do mięs, dżinu i jałowcówki) bardzo aromatyczne.

2. Park podworski w Wielkich Chelmach.

Szyszkojagody początkowo zielone, dojrzewają po 2-3 latach, stają się wtedy granatowoczarne z sinym nalotem, zawierają olejki eteryczne, cukry i garbniki. Dym z jałowca nasycza zapachem wędliny. Silne działanie bakteriobójcze. Długie korzenie wykorzystywane w plecionkarstwie.

Dąb bukowate *Fagaceae*

Jest wśród europejskich drzew jest symbolem siły, potęgi i długowieczności, to król naszych lasów. W rodzaju *Quercus* dominują dwa rodzime gatunki: **dąb szypułkowy** *Quercus robur* i **dąb bezszypułkowy** *Quercus petraea*, które się łatwo krzyżują. Ten pierwszy osiąga nieco większe rozmiary (do 40 m wysokości, gdy bezszypułkowy do 35 m) i żyje dłużej (do 1000 lat, a bezszypułkowy do 500 lat). Dąb szypułkowy preferuje gleby żyzne, ciężkie i wilgotne, wymagania dębu bezszypułkowego są mniejsze, znosi gleby kwaśne. Są drzewami światłolubnymi, ale ponieważ liście wiosną rozwijają się stosunkowo późno, to starcza czasu wczesnowiosennym gatunkom roślin na rozwój pod zasięgiem jego korony.

Rozróżnienie obu gatunków po sylwetce może być trudne, ale wystarczy zbliżyć się do drzewa, aby zauważyć, że na dębie bezszypułkowym żołędzie siedzą na gałązkach w kątach liści, które mają dość długie

3. W tle park podworski w Żabnie.

ogonki, a w szypułkowym jest akurat odwrotnie. Do tego blaszki liściowe dębu są mniej powcinane (klapowane) i schodzą się do ogonka ukośnie, a w szypułkowym są bardziej powcinane i przy ogonku mają zaokrąglone wcięcie. Liście dębu szypułkowego rozwijają się ok. 14 dni wcześniej od liści dębu bezszypułkowego. Jesienią przebarwiają się w odcieniach od żółtego do brązowego i utrzymują się często do następnej wiosny, zwłaszcza na drzewach młodych.

Sylwetka drzewa zależy od jego siedliska. W zwarłym lesie mieszanym lub dąbrowie, w otoczeniu innych dużych drzew wyrasta prostym pniem wysoko ku światłu wąską koroną, ale na wolnej przestrzeni (np. nasadzony przez człowieka) rozrasta się w drzewo rozłożyste z stosunkowo krótkim, grubym i sękatym

4. Kapliczka w Dąbrówce pośród drzew.

pniem, ale długimi, potężnymi konarami rosnącymi u dołu poziomo na wiele metrów lub nawet pochylającymi się (dąb szypułkowy, a bezszypułkowy ma dłuższy pień sięgający wysoko w głąb korony i konary bardziej skośnie wznoszące się). Wystarczy poczekać, by mieć pod jego koroną cień na dużą letnią zabawę taneczną.

Jeżeli do opisu jego sylwetki dodać grubą, ale zwartą i regularnie popękana korę, to nie może dziwić uznana w powszechnej symbolice siła i moc tego drzewa. Nie przypadkiem upodobali sobie dąb niektórzy rzeźbiarze mimo twardości, traktując go jak szlachetny „kruszec”.

Drewno ciężkie, twarde i łupliwe stosuje się na posadzki, okleiny, meble. Odporne na wodę, stosowane było niegdyś do budowy statków (2000 pni na duży żaglowiec), na pale podpierające konstrukcje mostów. Żołędzie to przysmak dzików, saren, jeleni, sójek, dawniej karma uzupełniająca dla świń. Kora zawiera dużo garbników i z tej racji była stosowana w garbarstwie.

Buk zwyczajny *Fagus sylvatica*

bukowate *Fagaceae*

Ważny składnik lasów mieszanych (z dębem i grabem), w górach z jodłą i świerkiem, tworzy też monogatunkowe buczyny. Urasta do wysokości 20-40 m.

Żyje średnio do 300 lat, ale może osiągnąć i 400. Pośród innych drzew wznosi się strzelistym prostym pniem, w przestrzeni otwartej tworzy rozłożystą koronę z płataniną licznych konarów. Gładka, ołowianoszara kora, wręcz metaliczna już na odległość wywołuje wrażenie, że to drzewo twarde, mocne. Jasne drewno idealne jest do wyrobu mebli i parkietów. Ponieważ w młodości znosi zacienienie, to staje się zwłaszcza w borach iglastych częstym składnikiem podszytu. Jasnozielone liście na początku rozwoju i miedzianobrazowe na końcu wegetacji sprawiają, że wiosną i jesienią w bukowym lesie to pora niezwykłych wrażeń barwnych. Do tego kobierzec z opadłych liści, które powoli się rozkładają sprawia, że buczyna ma swój niepowtarzalny urok. Na Kaszubach pozostały jeszcze skrawki takiego lasu na morenowych wzniesieniach (np. Bukowa Góra). Jadalne orzeszki (bukiew) zawierają do 50% jadalnego oleju, są przysmakiem dzików i innych zwierząt: orzesznicy, wiewiórki, orzechówki, sójki, myszy zaroślowej.

Brzoza brzozowate *Betulaceae*

Brzoza brodawkowata *Betula pendula*

Światłolubne drzewo lubi podłoże krzemianowe, piaszczyste. Żyje do 120 lat, najstarsze w Polsce mają ok. 180 lat. Wysmukły, często krzywy pień i nieregul-

5. Wysokie drzewa przy bruskim kościele.

larna korona ze zwisającymi gałązkami nadają każdemu drzewu indywidualnego charakteru. Młode pędy pokryte brodawkami. Dorasta do 20-30 m. Uroczą jest zieleń liści na wiosnę i ich żółć wczesną jesienią. Białosrebrzysta kora u starszych drzew na skutek kumulacji betuliny, łuszczy się na pniu okrzęnie. Stare drzewa mają korę u nasady pnia grubą i mocno splekaną. Szybko kolonizuje tereny odkryte i zdegradowane przez człowieka (gatunek pionierski). Drewno jasnokremowe, elastyczne, mocne i kaloryczne, ma dobre właściwości opałowe. Ma więc wiele zastosowań w stolarstwie, stosowane jest na meble i sklejkę, a dawniej także w kołodziejstwie. Liście zawierają flawonoidy i garbniki. Sok pozyskiwany po nacięciu ory wiosna jest lekiem wzmacniającym.

Brzoza omszona *Betula pubescens*

Drzewo do 20-30 m wysokości, ale czasem przyjmuje formę wzniesionego krzewu. Dożywa do 100 lat. Ma korę szarobiałą, w dolnej części pnia grubiej i z czasem czernieje. Młode liście i gałązki są puszysto owłosione. Lubi tereny podmokłe o glebach kwaśnych, bagna, torfowiska. Drewno twarde i łupliwe stosowane jest do wyrobu okleiny. Liście zawierają substancje moczopędne. Tworzy mieszańce z brzozą brodawkowatą.

Olsza czarna *Alnus glutinosa* brzozowate *Betulaceae*

Drzewo szybko rosnące, światłolubne, dorasta do 25-30 m. Zasiedla bagna, łęgi, brzegi jezior i stawów, obrzeża podmokłych łąk. Znosi okresowe zalewanie wodą. Na takich terenach tworzy olsy, gdzie jest gatunkiem dominującym. Nasiona unoszą się na wodzie, co sprzyja jej rozmnażaniu się nad brzegami wód. Żyje w symbiozie z bakteriami wiążącymi azot z powietrza, przez co użyźnia glebę. Drewno intensywnie pomarańczowoczerwone jest miękkie, łupliwe, odporne na wodę stosowane w budowie łodzi, na sklejkę i okleiny, nadaje się do produkcji ołówków.

Wierzba biała *Salix alba* wierzbowate *Salicaceae*

Drzewo do 25 m wysokości z pniem silnym i wzniesionymi konarami. Rośnie w miejscach podmokłych, nad jeziorami i strumieniami. Ważny składnik łągowy.

W starożytnych zabobonach, a także w Biblii uznawano wierzbę za symbol czystości, bo ponoć zrzucala niedojrzałe nasiona, co miało oznaczać, że tłumy popęd seksualny i pomaga w tej sferze zachować czystość. Bardziej zasadne było uznanie tego drzewa za symbol sił życiowych, bo należy do gatunków najszybciej na wiosnę pokrywających się zielenią i bardzo łatwo rozmnaża się wegetatywnie. Ponoć Judasz powiesił się na wierzbie. Giętkie gałęzie nadają się do wyplatania koszyków. Obcinane do tego celu dawniej wierzby przybierały malowniczą formę głowiastą. Można pomylić z wierzą kruchą *Salix fragilis*, ale ta ma liście nagie (jasnozielone), a u wierzby białej liście od spodu aż do późnego lata są jedwabście owłosione (szaroniebieskie), a gałęzie łatwo odłamują się u nasady, co wskazuje nazwa. Wyrasta do 10-15 m.

Topola czarna (sokora) *Populus nigra* wierzbowate *Salicaceae*

Okazałe drzewo, wysokości do 30 m, żyjące 100-150 lat, z rozszerzającą się ku górze, często dzielącą się koroną. Najstarsza w Polsce ma ok. 260 lat. Kora podłużnie głęboko splekana. Liście w zarysie trójkątne, nagie, lśniące, jesienią intensywnie żółte, czasem z żółto-brązowymi plamkami. Pierwotnie rosła w lasach łągowych, w dolinach rzek. Sadzona często jako drzewo

6. Wiąz pomnikowy w Skoszewie (z lewej).

przydrożne. W alejach i szpalerach sadzona jest wysmukła, kolumnowa odmiana piramidalna *Populus nigra* var. *pyramidalis*. Lekkie drewno używane jest do produkcji zapalek, sklejek i do produkcji celulozy. Kiedyś wyrabiano z niej drewniak. Z żeńskich osobników w maju unosi się masowo biały puch, to nasiona rozsiewające się z pomocą „dającej skrzydeł” srebrnej nitce.

7. Przy drodze w Skoszewku.

Topola biała (białodrzew) *Populus alba*
wierzbowate *Salicaceae*

Okazale drzewo, wysokości do 30 m, żyjące 200-300 lat, z rozszerzającą się ku górze, często dzielącą się koroną (jak topola czarna). Kora białawoszara długo gładka, w starszym wieku pęka listewkowato. Młode liście białofilcowate z obu stron, pozostają takie stale od spodu. Pierwotnie rosła w lasach łęgowych, w dolinach dużych rzek. Jej mieszańcem z topolą osiką *Populus tremula* jest szybko rosnąca topola szara *Populus x canescens*. Miękkie drewno stosuje się w modelarstwie.

Grab pospolity *Carpinus betulus*
brzozowate *Betulaceae*

Spotykany w lasach mieszanych w towarzystwie dębu, cieniulubny, rośnie powoli. Istotny składnik grądów, gdzie jako gatunek silnie cienioznośny zajmuje dolne piętro drzewostanu. Dorasta do 20-30 m, pierń rzadko przekracza 100 cm średnicy, a żyje do 150-200 lat. Drewno ma bardzo twarde, co podkreśla gładka szarozielona kora. Trudno łupliwe stosowane jest do wyrobu narzędzi, robi się z niego wysokiej jakości węgiel drzewny na grilla. Potrzebuje gleb gliniastych, zasobnych, nie piaszczystych i nie kwaśnych, niezbyt wilgotnych. W parkach sadzony na urokliwe aleje i żywopłoty. Często pokręcone, o falistej powierzchni pnie i konary sprawiają wrażenie „napiętych mięśni”. Wytworza odrośle i daje się formować, dobry na żywopłoty dla tych, którym się nie spieszy albo robią je dla przyszłych pokoleń.

Lipa lipowate *Tiliaceae*

To niewątpliwie królowa alei i parków, chętnie sadzona w miastach i na wsi. Dwa blisko spokrewnione gatunki: **lipa drobnolistna *Tilia cordata*** i **lipa szero-
kolistna *Tilia platyphyllos*** krzyżując się tworzą mieszańca lipę pośrednią *Tilia x europea*. Okazale drzewo sięga do 30 m wysokości (drobnolistna), a do 40 m

8. Droga z Czarnowa do Czapiewic.

9. Na polach koło Małego Glińska.

(szerokolistna) , a do tego jest długowieczne (lipa wąskolistna do 400 lat (1000), a lipa szerokolistna nawet do 1000 lat). Najstarsza w Polsce ma 530 lat i 35 m wysokości. Lubi gleby świeże, żyzne, wapienne, dość suche, nie zabagnione.

Jeśli twardy dąb i buk, to typowo „męskie” drzewa, to lipa o miękkim drewnie i także delikatnych w dotyku liściach, to drzewo „żeńskie”. Miękkie, ale trwałe drewno popularne jest w rzeźbiarstwie i produkcji zabawek, pali się słabo. Mocne, elastyczne tylko stosowane bywa w plecionkarstwie, dawniej do produkcji powrozów i łapci. Szczególnie urocze są rozłożyste lipy dwu, a nawet trójstrzałowe, w których pień prawie u podstawy rozdziela się. Powszechnie stosowana w uprawach jako drzewo szpalerowe. Sadzone osobno, np. na środku obejścia gospodarskiego, zachwycają kulistą koroną.

Liście lipy drobnolistnej mają 5-7 cm długości, a szerokolistnej aż 10-15 cm, stosowane są w fitoterapii, ponieważ działają uspokajająco, uśmierzająco, przeciwskurczowo. Drzewo wybitnie miododajne (miód lipowy). Na jesień liście stają się intensywnie żółte. Wtedy aleja lipowa z tak samo żółtym kobiercem liści na ścieżce staje się szczególnie piękna.

Wiąz pospolity (polny) *Ulmus campestris*

wiązowate *Ulmaceae*

Wiąz szypułkowy (limak) *Ulmus laevis*

Drzewa cieniolubne, rosną na glebach wapiennych, głębokich, w klimacie wilgotnym, niezbyt zimnym, dożywa 400 lat i osiąga 10-30 m wysokości, maksymalnie 40 m. Występują przede wszystkim w lasach łęgowych, a polny także w śródpolnych zadrzewieniach. Niestety atakuje go grafitoza, choroba wywołwana przez mikroskopijne grzyby (holenderska choroba wiązków), przenoszone przez chrząszcze ogłódki. Wiąz szypułkowy jest na nią najbardziej odporny.

Drzewa o pięknej korze, guzowatym, „rzeźbionym” pniu, służyły do upiększania świątyni (Iz 60,13), a współcześnie parków. Twarde drewno ma piękna czerwonobrunatną barwę.

Liście niesymetryczne u nasady, z ogonkiem do 1 cm (polny), i znacznie dłuższym (szypułkowy). Używano ich dawniej do karmienia zwierząt.

Jabłoń dzika (płonka) *Malus sylvestris*

różowate *Rosaceae*

Rośnie w lasach mieszanych, na ich skrajach, zboczach wzgórz, współcześnie dość rzadko w przeciwieństwie do jej udomowionych odmian. Jest dużym krzewem wysokości 3-5 m, ale czasami drzewem do

10. Męcikał.

10 m wysokości. W przeciwieństwie do jabłoni domowej *Malus domestica*, ma cierniste gałęzie, a owoce wielkości piłki pingpongowej, chociaż cierpkie i kwaśne, są ważną karmą dla zwierzyny. Kwitnienie jabłoni przyjmuje się za fenologiczny początek wiosny.

Księga Rodzaju nie precyzuje, do jakiego rodzaju należało drzewo wiadomości dobrego i złego. Tradycje różnych krajów dokąd dotarło chrześcijaństwo precyzowały to różnie (figowiec, pomarańcz, jabłoń). Stosunek do jabłka był ambiwalentny. Z jednej strony weszło ono w skład insygniów koronacyjnych, w Pieśni nad Pieśniami użyte w nader pozytywnej metaforze „Jak jabłoń wśród drzew leśnych, tak ukochany mój wśród młodzieńców” (Pnp 2, 3). Z drugiej strony jest owocem kuszącym i niebezpiecznym: przyczyną wojny trojańskiej (jabłko Parysa), śmierci (Śpiąca królowna), upadku ludzi kuszonych nim przez węża w ogrodzie Eden. Nie przypadkiem łacińskie słowo *malus* oznacza i jabłko i zło.

11. Dolina Kulawy - pomnikowy buk.

12. Pomnikowy jałowiec koło Wysokie Zaborskiej.

Klon zwyczajny *Acer platanoides* klonowate *Aceraceae*

Osiąga wysokość 20-30 m, dożywa 300-400 lat. Dobrze się czuje na glebie żyznej i wilgotnej, wapiennej, w miejscach częściowo zacienionych. Ważny składnik lasów łęgowych. Odporny na zanieczyszczenia powietrza, sadzony jest w parkach miejskich i przy drogach. Różnokolorowo, charakterystyczne pięcioklapowe liście, przebarwiające się na czerwono lub złotożółto, czynią go najpiękniejszym drzewem jesieni. Wiosną liczne żółtawozielone kwiaty wydzielają masowo nektar przyciągając pszczoły i inne owady. Jasne, słabo kurcziwe, twarde i elastyczne drewno czyni je dobrym materiałem na meble, forniry, instrumenty muzyczne i kije bilardowe.

Podobny do niego klon jawor *Acer pseudoplatanus* ma pięcioklapowe liście bardziej zaokrąglone, nasiona, dwa połączone skrzydłaki ustawione pod kątem prostym, a nie jak klon zwyczajny – rozwartym. Jest bardziej długowieczny, żyje nawet ponad 500 lat. Drewno o podobnych walorach do drewna klonu zwyczajnego, ale bardziej cenione („jaworowe mosty”).

Jesiony wyniosły *Fraxinus excelsior* oliwkowate *Oleaceae*

Rośnie dobrze na glebach żyznych i wilgotnych, w łęgach i olsach, ale nie lubi zalewania. Jest drzewem szybko rosnącym, dożywa 200-300 lat i osiąga do 40 m wysokości. Łatwo rozpoznać go po prostym, wyniosłym pniu z delikatnie spękana korą, wysoko umiesz-

czona koroną, jak nazwa gatunkowa podpowiada i nieparzystopierzastych liściach, złożonych z 9-13 lancetowatych, piłkowanych listków. Liście pojawiają się późno, bo dopiero w czerwcu. Podobnie jak buk w młodości znosi zacienienie (taki już jego los), za to na starość musi stanąć w pełnym Słońcu. Liście używano dawniej do karmienia zwierząt. Drewno twarde, ale też elastyczne, nadaje się do produkcji sprzętu sportowego, a starożytni Rzymianie wyrabiali z niego oszczepy.

Jesień mallowy *Fraxinus ornus* rosnący na pustyni, bardzo odporny na suszę, mógł być źródłem biblijnej manny dla Izraelitów. Sok otrzymywany po nacięciu kory drzewa tężeje na Słońcu w żółto białą masę na kształt stalaktytów. Zawiera wiele węglowodanów.

13. Dąb w Parzynie.

Kasztanowiec zwyczajny *Aesculus hippocastanum*
 kasztanowcowate *Hippocastanaceae*

Drzewo dorastające do 25 m, z rozłożystą i wysoką koroną skłaniającą się nisko. Wielkie dłoniastopierzaste liści nadają koronie wrażenia zwartości, a liczne piramidalne kwiatostany o wysokości do 30 cm sprawiają, że jest jednym z najbardziej ozdobnych drzew w maju. Jesienią złotożółte i brązowożółte liście znowu przy-

ciągają uwagę miłośników piękna. Zapewne z tej racy pochodzący z południowych Bałkanów i Azji Mniejszej kasztanowiec zaczął być powszechnie sadzony od XVI wieku w parkach i ogrodach, a także alejach Europy Zachodniej i Środkowej. Kolczasty owoc o średnicy 5-7 cm zawiera 1 lub 2 „kasztany” o dużej zawartości skrobi, kiedyś więc były cenną karmą dla zwierząt. Dla ludzi są lekko trujące, ale stosowane przez przemysł farmaceutyczny.

Pomniki przyrody pochodzenia antropogenicznego i naturalnego

Należy zauważyć, że większość pomnikowych drzew to osobniki nasadzone kiedyś przez człowieka, na stanowiskach optymalnych, a na ogół lepszych niż przeciętne warunki siedliskowe gatunków rosnących zupełnie dziko. Dotyczy to warunków glebowych, chociaż tu nie można wykluczyć pomyłek, co do optimum warunków, ale także warunków oświetleniowych poprzez zapewnienie gatunkom światłolubnym odpowiedniego stanowiska. Zasadniczo nie mamy wpływu na klimat, który istotnie wpływa na maksymalne osiągnięcia gatunków co do rozmiarów. Nasadzenia gatunków obcych na ogół nie dają takich efektów jak w ich środowisku rodzimym, np. sekwoje amerykańskie w Europie. (ZTN)

14. Jalowiec i dąb w Kruszyniu.

Martwe drzewo tętni życiem

Może się komuś nie spodobać kikut uschniętego, próchniejącego drzewa. Może ktoś protestować, że stare drzewo chylące się ku upadkowi zagraża lu-

dzium, samochodom, dachom zabudowań. Trzeba jednak pamiętać, że w przeciwieństwie do większości innych organizmów, drzewo ma swoje życie po życiu, całkiem długie, i co szczególnie ważne, bogate w różnorodność form. Nie zaprzeczając, że rośliny zielne schną i gniją, a także zwłoki zwierząt (w tym ludzi), zapewniają lokum i pożywienie wielu organizmom, musimy przyznać, że tylko w drzewach rozgrywa się wielopokoleniowa, wielogatunkowa egzystencja. W różnych fazach obumierania i rozkładu tych olbrzymów rozwijają się tam populacje organizmów, które gdzie indziej nie miałyby szans na rozwój. Może się komuś wydawać, że to tylko robaki, owady, grzyby i inne saprofity, ale zważyć trzeba, że w piramidzie troficznej służą one miłym nam ptakom i niezliczonym gatunkom owadożerców, grzybożerców. Zmurszałe pnie pozwalają stworzyć mnóstwo kryjówek, a każda kryjówka chroni jakieś życie. Krótko można stwierdzić, że śmierć daje nowe życie. Konające drzewo nie tylko ustępuje miejsca swoim następcom, ono stwarza nowy, bogaty w gatunki ekosystem. (ZTN)

16. Dąb Łokietka w Lasce.

15. Świadek dawnej potęgi w Lesnie.

Rola starzejących się i obumierających drzew jest niebagatelna. Im starsze drzewo, tym więcej nisz eko-

logicznych posiada, a to przekłada się na zwiększenie różnorodności organizmów. Stare drzewa to przede wszystkim oaza gatunków rzadkich i tzw. szczególnie troski, czyli objętych ochroną gatunkową i znajdujących się na „czerwonych listach”. Szczególnie cenne dla różnorodności biologicznej są te drzewa, w których znajdują się dziuple. Dziuple tworzą się w drzewach w różny sposób. Mogą być wykute przez dzięcioły, ale również są efektem uszkodzeń mechanicznych np. wyłamania konaru lub wewnętrznego rozkładu drewna wywołanego przez grzyby. Od obecności dziupli zależy wiele gatunków ptaków, nietoperzy, gryzoni, w tym rzadkich popielicowatych, owadów i innych bezkręgowców, które znajdują w nich schronienie i miejsce rozrodu. Wiele gatunków jest tak ściśle związane z drzewami dziuplastymi, że nie występują nigdzie indziej. Przykładem takiego gatunku może być pachnica dębowa, która jest dużym chrząszczem uzależnionym całkowicie od dużych dziupli w obrębie żywych drzew. Dziuple takie są miejscem żerowania larw pachnicy, które żywią się rozkładanym przez grzyby drewnem.

W dziuplach większość życia spędzają też dorosłe

17. Bocianie gniazdo w Czarnowie na obciętej topoli.

formy tego gatunku. Innymi rzadkimi gatunkami związanymi z dziuplastymi drzewami są na przykład: kwietnica okazała, tęgosz rdzawy i kozioróg dębosz. Stare drzewa stanowią również schronienie dla niektórych gatunków nietoperzy, np. borowca wielkiego, gacka brunatnego czy karlika większego. Wykorzystują one dziuple, szczeliny i pęknięcia w drzewie oraz przestrzenie pod odpadającą korą.

Dziuplaste drzewa są bardzo chętnie wykorzystywane przez ptaki, które w nich zakładają swoje gniazda. Dziuplakami są między innymi: sikory, pleszka, muchołówka żałobna, kowalik, szpak, dzięcioły, sowy, kraska, dudek i gągoł. (ZPK)

Zasady ustanawiania, ochrony i pielęgnacji drzew pomnikowych oraz ograniczenia obowiązujące na ich terenie.

Ustanowienie pomnika przyrody następuje w drodze rozporządzenia wojewody lub uchwały rady gminy, po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

Aby uznać drzewo za pomnik przyrody jego obwód w pierśnicy, czyli na wysokości 1,3 m nad ziemią, powinien być większy niż orientacyjne wartości graniczne wyznaczone dla danego gatunku. Poniżej przykładowo podane są te wartości dla drzew rosnących poza lasami wg P. Rucińskiego:

bez czarny	- 100 cm
bez koralowy	- 100 cm
bluszcz	- wszystkie kwitnące
brzoza brodawkowata	- 200 cm
brzoza omszona	- 200 cm
buk zwyczajny	- 300 cm
choina	- 200 cm
cyprysy	- 100 cm
czerecha zwyczajna	- 94 cm
czereśnia	- 100 cm
dąb bezszypułkowy	- 300 cm
dąb czerwony	- 300 cm
dereń	- wszystkie drzewiaste
dąb szypułkowy	- 300 cm
głóg	- 100 cm
grab	- 200 cm
grusza	- 200 cm
iglicznia	- 275 cm
jabłoń	- 200 cm
jałowiec	- 75 cm
jarzęb pospolity	- 100 cm
jarzęb szwedzki	- 100 cm
jedlica, daglezia	- 280 cm
jesion	- 250 cm
jodła	- 250 cm
kasztanowiec	- 300 cm
klon jawor	- 225 cm
klon polny	- 225 cm
klon zwyczajny	- 225 cm
klony inne	- 220 cm
kruszyna	- 40 cm
leszczyna pospolita	- 100 cm
leszczyna turecka	- 250 cm
lipy	- 300 cm
magnolia	- 150 cm
miłorząb	- 150 cm
modrzew	- 250 cm
olsza czarna	- 225 cm
olsza szara	- 225 cm
orzech włoski	- 200 cm
sofora japońska (perełkowiec, szupin)	- 250 cm
platan	- 300 cm

robinia akacjowa	- 300 cm
rokitnik	- 60 cm
sosna Banksa	- 275 cm
sosna czarna	- 275 cm
sosna limba	- 150 cm
sosna zwyczajna	- 310 cm
sosna wejmutka	- 275 cm
szalkak pospolity	- 100 cm/wszystkie drzewiaste
świerk	- 275 cm
topola biała	- 400 cm
topola czarna i podobne	- 400 cm
trzmielina	- 50 cm
tulipanowiec	- 150 cm
wierzba biała	- 300 cm
wierzba krucha	- 300 cm
wierzba iwa	- 300 cm
wierzba pięciopęcikowa	- 300 cm
wiąz górski	- 225 cm
wiąz szypułkowy	- 225 cm
wiąz polny	- 225 cm
żywnotniki	- 100 cm

(Zaznaczono gatunki najczęściej występujące w kwalifikujących wymiarach i będące pomnikami przyrody na omawianym obszarze).

<http://www.ochrona-przyrody.edu.pl/wiki/pomniki-przyrody>

19. Droga z Małego Glińska do Kosobud.

18. Jałowiec koło Czyczków.

Drugim istotnym kryterium brany pod uwagę przy kwalifikacji danego drzewa do ochrony pomnikowej jest jego stan zdrowotny.

Według ustawy o ochronie przyrody, art. 82:

1a. Zabiegi w obrębie korony drzewa na terenach zieleni lub zadrzewieniach mogą obejmować wyłącznie:

- 1) usuwanie gałęzi obumarłych, nadłamanych lub wchodzących w kolizje z obiektami budowlanymi lub urządzeniami technicznymi,
- 2) kształtowanie korony drzewa, którego wiek nie przekracza 10 lat,
- 3) utrzymywanie formowanego kształtu korony drzewa.

Zazwyczaj dla pomników jest ustanawiany następujący zakaz z art. 45. ustawy ochrony przyrody:

1) W stosunku do pomnika przyrody, stanowiska dokumentacyjnego, użytku ekologicznego lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego mogą być wprowadzone następujące zakazy:

1) niszczenia, uszkodzenia lub przekształcania obiektu lub obszaru.

Jeżeli jest ustanowiony taki zakaz, to może on być po uzgodnieniu uchylony przez radę gminy tylko w konkretnych przypadkach. Te przypadki określone są także w art. 45 ustawy i są to:

2) Zakazy, o których mowa w ust. 1, nie dotyczą:

1) prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody,

- 2) realizacji inwestycji celu publicznego po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody,
- 3) zadań z zakresu obronności kraju w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa państwa,
- 4) likwidowania nagłych zagrożeń bezpieczeństwa powszechnego i prowadzenia akcji ratowniczych.

20. Sosny w Parowie nad Brdą.

Tabela 2. Rejestr pomników przyrody w gminie Brusy
(stan na 17. 09. 2006 r. z uzupełnieniami)

Nr rejestru	Rodzaj Gatunek Obwód	Data powołania	Położenie	Uwagi
880	jesion wyniosły 3,35	1993-10-26	Leśno, park wiejski, dz. 288/2	
881	grupa 5 drzew: lipa drobnolistna 3,70, buk zwyczajny 3,20, brzoza brodawkowata 2,60, grab zwyczajny 2,15 świerk 2,50	1993-10-26	Wlk. Chełmy, park pałacowy, dz. Nr 510/13	brzoza nie istnieje
882	lipa drobnolistna 3,07	1993-10-26	Żabno, park wiejski, dz. Nr 539	
883	źródliko 0,00	1993-10-26	L. Czernica, ob.. Laska, o. 278d, m. Czernica, pow. 0.30 ha	
884	źródliko 0,00	1993-10-26	L. Czernica, ob.. Laska, o. 278h, m. Czernica, pow. 0.70 ha	
885	źródliko 0,00	1993-10-26	L. Czernica, ob.. Laska, o. 293c, m. Czernica, pow. 0.20 ha	
886	źródliko 0,00	1993-10-26	L. Czernica, ob.. Laska, o. 298f, m. Czernica, pow. 0.80 ha	
887	stanowisko skrzyp olbrzymi 0,00	1993-10-26	L. Laska, ob.. Przemu- szewo, o. 149a, m. Ku- bianowo, pow. 0,70 ha	
888	stanowisko skrzyp olbrzymi 0,00	1993-10-26	L. Bukówki, ob.. Przy- muszewo, o. 148h, m. Kubianowo, pow. 0,32 ha	

1187	jesion wyniosły 3,30	1995-02-14	Leśno, park wiejski, dz. 288/2	
1188	jesion wyniosły 3,30	1995-02-14	Leśno, park wiejski, dz. 288/2	
1188	grupa 7 drzew: lipa drobnolistna 3,65, jesion wyniosły 2,57, klon zwyczajny 3,37, wiąz polny 3,22 2 lipy, buk	1995-02-14	Wlk. Chelmy, park pałacowy, dz. Nr 510/13	klon, buk, wiąz nie istnieją
1189	jałowiec pospolity 0,48	1995-02-14	pd. Brzeg J. Babionek Duży, L. Antoniewo, ob.. Łaska, o. 45 d, m. Widno	częściowo uschnięty
1190	buk zwyczajny 4,56	1995-02-14	blisko rz. Zbrzycy przy J. Miłachowo, L. Widno, ob.. Przymuszewo, o. 274 j,	
1191	dąb szypułkowy 3,58	1995-02-14	L. Warszyn, ob.. Łaska. O. 12h, m. Warszyn	
1192	jałowiec pospolity 0,48	1995-02-14	w pobliżu rz. Zbrzycy, L. Zbrzyca, ob.. Łaska, o. 127h, m. Zbrzyca	
1308	klon zwyczajny 3,60	1995-12-29	przy leśniczówce, L. Łaska, ob.. Przymuszewo, o. 268 h, m. Łaska	
1309	jabłoń dzika 2,10	1995-12-29	L. Popówka, ob.. Przy- muszewo, o. 291 i, m. Lubnia	szkody od bobrów
1310	świerk pospolity 2,80	1995-12-29	L. Widno, ob. Przymu- szewo, o. 257 l, m. Orzechowo	
1311	grab zwyczajny 2,75	1995-12-29	L. Czernica, ob.. Łaska, o. 298 f, m. Męcikał	próchnieje
1312	grupa 6 drzew: wiąz polny 3,80, 3,60, 3,50 3,20, 3,20 grab 2,30	1995-12-29	L. Widno, ob. Przymuszewo, o. 257 l, m. Orzechowo	
1313	grupa 2 drzew: dąb szypułkowy 3,80 buk zwyczajny 3,30	1995-12-29	L. Przymuszewo, ob. Przymuszewo, o. 14 a, m. Przymuszewo	
1314	dąb szypułkowy 3,50	1995-12-29	L. Przymuszewo, ob. Przymuszewo, o. 14 h, m. Przymuszewo	
1315	klon zwyczajny 2,70	1995-12-29	L. Przymuszewo, ob. Przymuszewo, o. 14 m, m. Przymuszewo	
1316	buk zwyczajny 3,00	1995-12-29	L. Łaska, ob. Przymu- szewo, o. 263 a, m. Widno	Zniesiony na mocy ROZPORZĄDZENIE Nr 21/08 Wojewody Pomorskiego z dnia 21 października 2008 r. (Dz.Urz. Woj. Pom. z dnia 28.10.2008 r. Nr 116, poz. 2771)

1317	grupa 4 drzew: buk zwyczajny 4,40, buk zwyczajny 3,40, buk zwyczajny 3,30, buk zwyczajny 3,20	1995-12-29	L. Łaska, ob.. Przymuszewo, o. 263 g, m. Widno	buk 3,30 wyrócony w 2007 r.
1318	buk zwyczajny 3,60	1995-12-29	L. Widno, ob.. Przymuszewo, o. 274 g, m. Widno	
1319	buk zwyczajny 4,20	1995-12-29	na skarpie rz. Zbrzycy, L. Zbrzyca, ob.. Łaska, o. 48 f, m. Widno	
1320	brzoza brodawkowata 2,10	1995-12-29	L. Zbrzyca, ob.. Łaska, o. 50 f, m. Widno	
1321	dąb szypułkowy 3,80	1995-12-29	przy J. Parzyn, L. Parzyn, ob.. Przymuszewo, o. 44j, m. Windorp	
20	grupa 2 drzew: jałowiec pospolity 0,90, jałowiec pospolity 0,80	1991-07-01	Główniczewice-Plac-kowo, dz. Nr 144	1-szy nie istnieje, 2-gi uschnięty
21	jałowiec pospolity 0,36	1991-07-01	Główniczewice-Plac-kowo, mdz. Nr 230/222	nie istnieje
22	jałowiec pospolity 0,83	1991-07-01	Główniczewice-Plac-kowo, dz. Nr 133	nie istnieje
23	lipa drobnolistna 3,69	1991-07-01	Łamk, dz. Nr 106/3	
24	klon zwyczajny 3,55	1991-07-01	Łeśno, dz. Nr 43	„świadek”
25	grupa 2 drzew: klon zwyczajny 3,95, lipa drobnolistna 3,40	1991-07-01	Łeśno, park wiejski, dz. 288/2	
26	lipa drobnolistna 3,50	1991-07-01 plebania w Łeśnie, dz. 294	plebania w Łeśnie, dz. 294	Zniesiony na mocy RÓZ-PORZĄDZENIE Nr 21/08 Wojewody Pomorskiego z dnia 21 października 2008 r. (Dz.Urz. Woj. Pom. z dnia 28.10.2008 r. Nr 116, poz. 2771)
27	jałowiec pospolity 0,68	1991-07-01	Małe Chelmy, dz. 144, pobocze drogi polnej	nie istnieje
28	grupa 5 drzew: dąb szypułkowy 4,18, dąb szypułkowy 3,40, jesion wyniosły 3,65, jesion wyniosły 3,20, 2,90	1991-07-01	Orlik 5, dz. 176/2	
29	dąb szypułkowy 4,80	1991-07-01	Orlik, na skarpie J. Łeśno Górne, dz. 154	
30	grupa 3 drzew: jałowiec pospolity 0,76, jałowiec pospolity 0,40, jałowiec pospolity 0,35	1991-07-01	Orlik, dz. Nr 202, 300 m od drogi gł. Lubnia-Łeśno	jeden nie istnieje
31	wiąz szypułkowy 3,30	1991-07-01	Skoszewo, dz. 48/1	

32	grupa 4 drzew: wiąz szypułkowy 3,10, klon zwyczajny 3,90, dąb szypułkowy 3,65, lipa drobnolistna 3,20 trójwierz- choł	1991-07-01	Wlk. Chełmy, park pałacowy, dz. Nr 510/13	
33	grupa 2 drzew: dąb szypułkowy 4,57, wierzba biała 4,20	1991-07-01	Windorp, dz. Nr 90	dąb okrzesany wierzba nie istnieje
34	jesion wyniosły 5,40	1991-07-01	Windorp, dz. Nr 94	rozpadł się pień
36	jałowiec pospolity 0,55	1991-07-01	Parzyn	
37	jałowiec pospolity 0,59	1991-07-01	Wiondorp-Kruszyn	
38	Grupa 6 drzew: lipa drobnolistna 3,90, 3,30 lipa drobnolistna 3,40, klon pospolity 3,00, klon pospolity 2,90, 2,80	1991-07-01	Żabno, park wiejski, dz. Nr 539	
39	dąb szypułkowy 3,10	1991-07-01	Okręglik, o. 76a	
40	dąb szypułkowy 4,50	1991-07-01	Pokrzywno, L. Ob. Giełdoń, o. 22h	
41	dąb szypułkowy 4,90	1991-07-01	Przymuszewo, o. 244g	
42	sosna zwyczajna 2,40	1991-07-01	Popówka, obok ogrodz., L. Lubnia, ob. Przymuszewo, o. 291g	
43	rabat brzoza brodawkowata 0,48-1,00 porosty brodaczki	1991-07-01	Lubnia, na wys. O. 315a,d;319a L. Lubnia, ob.. Przymuszewo	
44	dąb szypułkowy 4,40	1991-07-01	Młynek, L. Młynek, ob..Laska, o. 242 i	uszkodzony
45	dąb szypułkowy 3.80	1991-07-01	Przymuszewo, o. 47i	
46	grupa 8 drzew: jałowiec pospolity 0,67, 0,65, 0,50, 0,50, 0,49, 0,46, 0,45, 0,40	1991-07-01	Kruszyn, L. Bukówki, ob.. Przymuszewo, o. 47b	jałowiec 0,67 uschnięty
47	lipa drobnolistna 4,10	1991-07-01	Parzyn, przy leśni- czówce L. Parzyn, ob.. Przymuszewo, o. 59l	
48	dąb szypułkowy 5,00	1991-07-01	Parzyn, przy leśni- czówce L. Parzyn, ob.. Przymuszewo, o. 93d	
49	grupa 3 drzew: dąb szypułkowy 4,85, dąb szypułkowy 3,60, dąb szypułkowy 3,60	1991-07-01	Przymuszewo, L. ob. Przymuszewo, o. 14i	
50	buk zwyczajny 4,40	1991-07-01	Orlik, na skarpie J. Leśno Górne, L. Popówka, ob..Przy- muszewo, dz. 154c	

51	grupa drzew: jałowiec pospolity	1991-07-01	Wawrzonowo, w pob. J. Małe Gluche, L. Widno, ob.. Przymu- szewo, o. 179i	
52	grupa 2: drzew lipa drobnolistna 3,40, lipa drobnolistna 3,05	1991-07-01	Widno, L. Widno, ob. Przymuszewo, o. 283b, w zabud.	
53	dąb szypułkowy 4,30	1991-07-01	ob..Laska, o. 51a	
54	dąb szypułkowy 3,92	1991-07-01	Laska, L. Zbrzyca, ob..Laska, o. 51j, przy zab. byłego Nadl.	
55	dąb szypułkowy 8,03	1991-07-01	Laska, park wiejski, L. Zbrzyca, ob.. Laska, o. 51 h	
56	rabat brzoza brodawkowata	1991-07-01	L. Młynek, ob.. Laska, o. 180 a	
776	dąb szypułkowy 3,50	1992-07-22	Kruszyn, pastwisko nal. do LP, dz. Nr 5/1	
777	jałowiec pospolity 1,02	1992-07-22	Wysoka Zaborska,, grunt orny, dz. 122	
778	rabat brzoza brodawkowata porosty brodaczek	1992-07-22	Kubianowo, przy dro- dze, L. Bukówki, ob.. Przymuszewo, o. 148h	
779	dąb szypułkowy 3,30	1992-07-22	Czernica, przy stawie Młynnica, przy siedzi- bie leśnictwa, L. Czernica, ob.. Laska, o. 288 a	
780	sosna zwyczajna 2,88	1992-07-22	Czernica, przy stawie Młynnica, przy siedzi- bie leśnictwa, L. Czernica, ob.. Laska, o. 288 j	
781	grupa 2 drzew: sosna zwyczajna 3,60, sosna zwyczajna 3,25	1992-07-22	w kier. pd. Od J. Koso- budno, L. Czernica, ob.. Laska, o. 298 f, m. Czernica	
782	grupa 2 drzew: dąb szypułkowy 4,97, dąb szypułkowy 3,90	1992-07-22	100 m od szosy Laska- Parzyn, L. Laska, ob.. Przymuszewo, o. 277h, m. Laska	
783	rabat brzoza brodawkowata porosty rodzaju brodaczka	1992-07-22	pobocze dróg leśnych, L. Widno, ob.. Przymuszewo, o. 178a, 179 d,f,g,n, 208 a,d, 209 a,b,c, 210 a,b, m. Wawrzonowo	brzozy w znacznej części spróchniałe
784	sosna zwyczajna 2,80	1992-07-22	L. Widno, ob. Przymuszewo, o. 209 a, m. Wawrzonowo	
785	stanowisko porostów rodzaju brodaczka	1992-07-22	ściana stodoły, pr. Rez. Przyrody, L. Widno, ob.. Przymuszewo, o. 235h, m. Wawrzonowo	

Źródło: www.pomorskie.eu

Tabela 3. Rozmieszczenie pomników przyrody w gminie Brusy

Miejscowość	położenie	Gatunek/rodzaj	Wymiar aktualizowny (cm, ha)
Czernica	Nad j. Kosobudno	źródliko	0,3 ha, 0,7 ha, 0,2 ha, 0,8 ha
	Na skarpie nad j. Kosobudno	sosna	376, 340
	Przy stawie Młynnica, przy leśniczówce	dąb	356
		sosna	328
Gieldon	Staw za leśniczówką	dąb	310
Głowczewice	Plackowo	jałowiec	83n, 90n, 80u, 36/35/30n
Kruszyn	Pastwisko	dąb	403
	W pobliżu pastwiska na działce Kazimierzy Wyszki	wiąz	350
	Na pastwisku nad j. Kruszyńskim	dąb	380
		jałowiec	87, 74, 61, 61, 55, 53, 47, 41
Kubianowo	Nad Kulawą	skrzyp olbrzymi	0,32 ha, 0,7 ha
	Przy drodze z Wawrzonowa	rabat brzozyowy z brodaczką	29 drzew, w tym 13 z brodaczką
Lamk	Wyb. Maurycy Majkowski	lipa	369
Laska	Byłe Nadleśnictwo	dąb	824, 392
	Nad Zbrzyca	dąb	430
	Leśniczówka	klon	370
	100 m od szosy Laska-Parzyn nad j. Szczonek	dąb	497, 395
Leśno	Park wiejski	jesion	335, 330
		klon	395
		lipa	340
	Plebania, przy ulicy	lipa	350n
	Przy szosie, wyjazd na Przymuszewo	klon (ostaniec)	365
	Leśniczówka	dąb	510

Lubnia	Popówka	świerk	280
		jabłoń dzika	210
		sosna	240
	Południowa strona drogi Lubnia-Wiele	rabat brzożowy z brodaczką	
Małe Chelmy	Droga do Czapiewic	jałowiec	68n
Męcikał		grab	280
Milachowo	Nad jeziorem	buk	456
		dąb	358
Młynek	Przy drodze w kierunku j. Małoląckiego	rabat brzożowy z brodaczką	40 drzew, w tym 26 z brodaczką
		dąb	440
Orlik	Wieś, gosp. Stefana Czapiewskiego, za stodołą	dąb	515, 340
		jesion	365, 320, 290
	Nad j. Leśno Górne, działka J. Stoltmann	dąb	480
		buk	480
Orzechowo		wiąz polny	380, 360, 350, 320, 320
		grab	230
Parzyn	Przy leśniczówce	Lipa (dwustrzałowa)	430
		dąb	535
Pokrzywno	Leś. Gieldon	dąb	450
Przymuszewo		dąb	380, 374
		buk	360
		klon	285
	Blisko siedziby nadleśnictwa	dąb	513, 376, 373
Skoszewo	Przy drodze wiejskiej naprzeciw gosp. Zbigniew Lassa	wiąz szypułkowy	330
Warszyn		dąb	363
Wawrzonowo	Ściana stodoły	brodacza	
		sosna	309
	Nad j. Małe Głuche	rabat brzożowy z brodaczką	123 drzewa, w tym 78 z brodaczką
	Dolina Mnichów	jałowiec	1,41 ha

Widno	Dolina Kulawy, prawy brzeg	buk	300, 440, 340, 320, 360, 330n
		brzoza	240
	Na skarpie Zbrzycy	buk	420
	Leśniczówka	lipa	340, 305
	j. Duży Babionek	jałowiec	48
Wielkie Chelmy	Park pałacowy	dąb	437, 307
		lipa	370, 365, (320, 260, 280 - trójstrzałowa)
		buk	355, 312 ostaniec, 280n
		wiąz szypułkowy	350
		klon	420
		jesion	274
		grab	218
		brzoza	260n
		świerk	260
Windorp		dąb	457, 380, 280
		jesion czterowierzchołkowy	540 rozpadł się
		wierzba biała	420n
	Babiłata	jałowiec	55, 59/58/55/50
Wysoka Zaborska		jałowiec	102
Żabno	Park wiejski	lipa	390, 374, 360, 322
		klon	340, 337, 311

n - nie istnieje, u - uschnięty

Tabela 4. Zestawienie drzew pomnikowych według gatunków w Gminie Brusy

Gatunek	Ilość pomników
Dąb	25
Jałowiec	15
Lipa	14
Wiąz	9
Buk	8
Jesion	7
Klon	7
Sosna	4
Grab	3
Świerk	3
Brzoza	2
Jabłoń	1
Wierzba biała	1

21. Potężne klony nad Odnogą J. Kruszyńskiego.

Tabela 5. Wyniki wyszukiwania kandydatów na pomniki przyrody w gminie Brusy i najbliższej okolicy

Lp.	Miejscowość	Lokalizacja	Gatunek	Wymiar (cm)
1	Zalesie	w centrum przy sklepie	grab	259
2	Skoszewko		wierzba	371, 400
3	Czapiewice	przy drodze Warszyn – Czapiewice	dąb szypułkowy	342
4	Czapiewice	przy drodze Warszyn – Czapiewice	jałowiec rozgałęziony	78, 57, 54, 49, 35, 64, 65
5	Gacnik	przy szlaku Cysewscy	klon zwyczajny	325
6	Kaszuba wyb.	w stronę Diablej Góry	3 jałowce	
7	Kaszuba	przy szlaku	klon	418
8	Brusy Jaglie	skrzyż. na M. Chełmy	topola	406
9	Orlik	lasek od strony Lamku przy ogrodzeniu klasztoru	dąb	486
10	M. Gliśno	droga na Kosobudy	topola	430
11	Przymuszewo	koło drogi do Wysokiej Zabor- skiej na wzgórzu	sosna krzaczasta „mątewka”	450 na wysokości 70 cm (200, 200, 150, 270 na wy- sokości 120 cm (175, 150)
12	Małe Chełmy	Piekielko	jałowce	75 (drzewo), 75, 47 kolumnowy (ok. 9 m)
13	Leśno	park wiejski	dąb	312
14	Czarnowo	(koło gniazda bociana – także na topoli)	topola	430
15	Orlik	przy drodze leśnej do bramy klasztornej	dąb czterostrzałowy	(220, 202, 182, 172)
16	Wielkie Chełmy	park pałacowy za budynkiem z prawej	lipa sześciostrzałowa	
17	Żabno	przy szosie	kasztanowiec	260, 283
18	Droga Wysoka – Leśno	na skraju lasu przed Leśnem	sosna dwustrzałowa	284
19	Parowa	nad Brdą na skarpie	sosny	226, 210
20	Droga Czapiewice-Kaszuba	k. Białych Błot	sosna (dwustrzałowa)	222, 25

Dokładne dane lokalizacji w/w drzew dostępne są w Zaborskim Towarzystwie Naukowych na wniosek osób zainteresowanych.

Dlaczego warto chronić zieleń miejską i przydrożną? Powodów jest wiele.

1. wartości krajobrazowe i estetyczne; aleje ciągnące się wzdłuż szlaków komunikacyjnych stanowią integralny, rozpoznawalny element krajobrazu, po zniszczeniu którego okolica wygląda zupełnie inaczej....w miastach drzewa i krzewy doskonale skrywają mankamenty architektoniczne i wtapiają się w przestrzeń miejską tworząc z nią harmonijną całość. Zamknijmy oczy, wyobraźmy sobie tę samą przestrzeń bez drzew!

2. wartości kulturowe i historyczne; wycinane drzewa często mają kilkadziesiąt a nawet kilkaset lat; sadzili je nasi dziadkowie i pradziadkowie. Wkładali w to serce i wysiłek, to im zawdzięczamy piękne parki w Wielkich Chelmach, Żabnie czy Leśnie, wspaniałe aleje przydrożne, zieleń wielu cmentarzy czy terenów przykościelnych. Są one żywym świadectwem historii regionu, ale też naszego szacunku dla przodków. Dlatego tym bardziej powinniśmy zastanowić się nad nieodwracalnymi skutkami i zmianą naszego sposobu myślenia i działań. A może my też wreszcie pomyślimy

o nas samych, naszych dzieciach i wnukach, będziemy sadzić drzewa i tworzyć nowe parki w miastach i wsiach. Mamy szansę, chcą nam nawet do tego dopłacić!

3. wartości przyrodnicze; aleje przydrożne to w przeważającej większości drzewa liściaste, często bardzo stare, dziuplaste. W naszych lasach, w których przeważają monokultury sosnowe, brakuje tego rodzaju drzew. Są one często siedliskiem rzadkich gatunków zwierząt i grzybów, (w tym priorytetowej dla Unii Europejskiej pachnicy dębowej *Osmoderma eremita*). Drzewa przydrożne są również miejscem występowania chronionych porostów. Nie można też pominąć funkcji alei jako tzw. „korytarzy ekologicznych” a więc szlaków migracyjnych zwierząt (np. nietoperzy).

4. prawo; prawo ochrony przyrody jest takim samym prawem jak prawo administracyjne, karne itd. i w równym stopniu powinno być przestrzegane. Przed wydaniem zezwolenia na wycinkę należy zastanowić się, czy nie będzie ona pogwałceniem przepisów zawartych w Ustawie o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku, w Rozporządzeniach ministra środowiska w sprawie dziko występujących gatunków roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną. Pamiętać

22. W parku podworskim w Żabnie.

23. ...i po problemie.

też należy, że Polska zobowiązana jest do przestrzegania prawa unijnego, zwłaszcza konwencji z Aarhus z 1998 r. Dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 roku w sprawie ochrony dzikich ptaków i Dyrektywy Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory należą do najważniejszych.. Nieprzestrzeganie tych przepisów może zablokować dotacje unijne a także wiązać się z wysokimi karami pieniężnymi.

5. bezpieczeństwo na drogach; wbrew powszechnie panującej opinii, aleje przydrożne mogą przyczyniać się do zwiększenia bezpieczeństwa ruchu drogowego: sama ich obecność skłania kierowców do wolniejszej (a więc bezpieczniejszej!) jazdy, cień który dają latem zmniejsza ryzyko powstania kolein oraz zabezpiecza uczestników ruchu przed oślepieniem promieniami słonecznymi, szpalery drzew chronią też jezdnię przed negatywnym wpływem warunków atmosferycznych – zmniejszają siłę bocznych podmuchów wiatru, są osłoną przed zamieciami i zawiejami.

6. zdrowie; zieleń przydrożna i miejska pochłania składniki spalin chroniąc przed ich szkodliwym wpływem mieszkańców oraz tłumi hałas komunikacyjny. Pamiętajmy, że duże drzewo zapewnia tlen 4 osobowej rodzinie przez cały rok!

7. turystyka i rekreacja; miejskie i wiejskie parki są miejscem rekreacji mieszkańców, skłaniając ich do aktywności fizycznej; aleje przydrożne są wartością wyróżniającą Polskę wśród krajów Europy, przyciągają turystów, zarówno samochodowych, rowerowych jak i pieszych. W krajach zachodnich powstają specjalne szlaki prowadzące przez najpiękniejsze aleje, czas najwyższy abyśmy i my uczynili z nich atrakcję turystyczną i zaczęli na nich zarabiać.

(z listu otwartego ZTN 2009)

Luka pokoleniowa w drzewach

Parki, które obecnie goszczą nas swoim cieniem i chłodem w upalne letnie dni powstały na naszych terenach w XIX wieku. W XX wieku zrobiono niewiele. Wniosek: W XXI wieku niezależnie od tego co zrobiliśmy, będzie źle. Jak będzie w XXII wieku zależy od nas. Nasadzenia parkowe, aleje drzew przydrożnych zawsze są dla następnego wieku, nie dla dzieci, nie dla wnuków, lecz dla prawnuków, praprawnuków, ...

Drzewa wzrastają, żyją, a potem, prędzej czy później umierają. W przyrodzie proces następstwa regulował się od zawsze siłami natury, ale nie mamy już prawie takich siedlisk gdzie w sposób naturalny młode osobniki zastępowały stare pokolenie. Luka pokoleniowa w drzewostanach będzie kiedyś świadczyć, że to właśnie my zaniedbaliśmy pielęgnowania krajobrazu kulturowego, w którym drzewa wysokie są istotnym czynnikiem dopełniającym kompozycję tego krajobrazu. Działania powinny obejmować pielęgnację drzew starych, aby przedłużyć ich żywot, nasadzenia drzew w miejscach, które dziś i w przyszłości nie będą kolidować z ekspansją człowieka, a jednocześnie dopełniać krajobraz oraz wyszukiwać kandydatów na pomniki przyrody, drzewa w sile wieku, które już teraz albo w najbliższych latach stały by się atrakcją turystyczną. (ZTN)

Kto może dokonać zgłoszenia pomnika przyrody?

Zgłoszenia pomnika przyrody może dokonać każdy mieszkaniec gminy (także wójt gminy lub urzędnik), szkoła, stowarzyszenie, proboszcz, itp.

Jak dokonujemy zgłoszenia drzewa na pomnik przyrody?

Osobiście lub korespondencyjnie.

Co powinno zawierać zgłoszenie?

Zgłoszenie powinno zawierać niezbędne informacje umożliwiające identyfikację projektowanego obiektu, a w szczególności podmiot ochrony – czy jest to głąz, drzewo, krzew czy inny obiekt, gatunek drzewa, orientacyjny obwód, położenie obiektu – w przypadku terenu miasta należy podać ulicę i numer, ewentualnie rodzaj nieruchomości, w przypadku terenów leśnych nazwę nadleśnictwa, leśnictwa, numer oddziału i pododdziału. Do zgłoszenia należy dołączyć szkic sytuacyjny lub mapę terenu z zaznaczonym obiektem. Aby

uznać drzewo za pomnik przyrody, jego obwód w pierśnicy powinien być większy niż szacunkowe wartości minimalne dla danego gatunku.

Co dalej ?

1) należy ustalić kto jest właścicielem (właścicielami) gruntu, na którym znajduje się drzewo;

2) właściciel (zarządca gruntu) musi wyrazić zgodę na utworzenie na jego terenie pomnika przyrody;

3) W Ośrodku Dokumentacji Geodezyjnej i Kartografii w danym powiecie należy nabyć mapę kartograficzną, ewentualnie mapę gminy (skala 1:50 000 lub 1:25 000);

4) należy przygotować formalny wniosek o powołanie pomnika przyrody (taki wniosek powinien być zamieszczony w BIP gminy) z następującymi załącznikami:

a. uzasadnienie powołania dla danego obiektu przeznaczanego pod ochronę,

b. zgoda właściciela,

c. Karta Ewidencyjna Obiektu Proponowanego Na Pomnik Przyrody lub Użytek Ekologiczny (kartę tę możemy znaleźć na stronie Ligi Ochrony Przyrody; zawiera ona szczegółową instrukcję wypełnienia oraz gotowy wzorzec),

d. szkic umożliwiający odnalezienie pomnika w terenie. W przypadku większej liczby drzew (np. aleja), do wniosku należy dołączyć spis pomiarów wszystkich drzew (oddzielnie dla prawej i lewej strony alei).

e. wniosek powinien zawierać dokumentację fotograficzną. Wypełniony i podpisany wniosek składa się w urzędzie gminy. Pozostałe działania należą do urzędu.

Co dalej dzieje się z wnioskiem?

a. wniosek jest rejestrowany w dniu jego wpłynięcia w wydziałowej książce korespondencyjnej, następuje jego dekreteria i rejestracja zgodnie z hierarchią służbową.

b. kolejna czynność, to przeprowadzenie analizy merytorycznej wniosku i ewentualne jego uzupełnienie. Konieczne są oględziny w terenie.

W przypadku uznania, że wniosek jest niesłuszny, należy o tym poinformować wnioskodawcę. W przypadku stwierdzenia, że wniosek zasługuje na rozpatrzenie przez radę miasta, należy przygotować projekt uchwały w sprawie ustanowienia pomnika przyrody.

Projekt powinien uzyskać akceptację:

- radcy prawnego gminy,
- kierownika oddziału,
- dyrektora wydziału,

- właściwego merytorycznie zastępcę prezydenta.

Projekt powinien zostać uzgodniony z Dyrektorem Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska. Po uzyskaniu uzgodnienia projekt uchwały należy przekazać radzie miasta w celu jej podjęcia. Zgodnie z art. 44 ust. 2 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jedn.: Dz. U. z 2009 r. Dz. U. Nr 151, poz. 1220) - dalej u.o.p., uchwała rady gminy określa:

- nazwę danego obiektu lub obszaru,
- jego położenie,
- sprawującego cele ochronę,
- szczególne cele ochrony,
- w razie potrzeby ustalenia dotyczące jego czynnej ochrony oraz zakazy właściwe dla tego obiektu, obszaru lub jego części, wybrane spośród zakazów wymienionych w art. 45 ust. 1 u.o.p.

Rada gminy dokonuje także zniesienia tej formy ochrony przyrody (również w drodze uchwały). Zniesienie formy ochrony przyrody następuje w razie utraty wartości przyrodniczych, ze względu na które ustanowiono formę ochrony przyrody, lub w razie konieczności realizacji inwestycji celu publicznego lub zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego.

<http://treel.pl/pl/poradnik/119-proceduraustanowieniadrzewpomnikami-przyrody>

24. Przy drodze z Lamka do Lubni.

Działania ochronne Zaborskiego Parku Krajobrazowego

Na terenie Zaborskiego Parku Krajobrazowego wyznaczono 81 pomników przyrody, z czego 64 to drzewa lub grupy drzew, 3 to gałęzy narzutowe, 4 źródła, a 10 z nich tworzą stanowiska cennych gatunków porostów i roślin, takich jak: zimoziół północny, pełnik europejski i skrzyp olbrzymi. W 2004 roku ZPK wydał przewodnik na temat pomników przyrody położonych na terenie Parku. Informacje na temat pomników przyrody znajdują się w wydawnictwach edukacyjnych Parku, w informatorach przyrodniczo-turystycznych oraz na mapie turystycznej. W 2012 r. pracownicy Parku przeprowadzili inwentaryzację pomników przyrody, m.in. w celu określenia ich stanu zdrowotnego i oznakowania. W dniu 9 marca 2012 r. w siedzibie ZPK w Charzykowach odbyło się spotkanie poświęcone potrzebie konserwacji i promocji pomników przyrody położonych na terenie Parku. Uczestniczyli w nim leśnicy z nadleśnictw Rytel i Przymuszewo, przedstawiciele gmin Chojnice i Brusy oraz członkowie Zaborskiego Towarzystwa Naukowego. Wytypowano siedem drzew, gdzie niezbędne było wykonanie zabiegów ochronnych – cięć pielęgnacyjno-konserwatorskich w związku ze złym stanem zdrowotnym, bliskim położeniem przy zabudowaniach i zagrożeniem dla bezpieczeństwa osób lub mienia. Podjęcie ww. działań ochronnych było możliwe dzięki uchwale nr XII/115/12 Rady Miejskiej w Brusach z dnia 19 kwietnia 2012 r. w sprawie uzgodnienia zakresu prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody dotyczących pomników przyrody.

Cięcia te, polegające na usuwaniu martwych i chorych gałęzi, wykonano w grudniu 2012 r. Konserwacją objęte zostały: wiąz szypułkowy w Skoszewie, Dąb Łokietka w Lasce, dąb szypułkowy i klon zwyczajny w Leśnie, jesion wyniosły i dąb szypułkowy w Windorpiu oraz klon zwyczajny w parku przydworskim w Wielkich Chelmach. Wykonawcą prac była firma „Dendroserwis” Roberta Porębnego z Kwidzyna, posiadająca stosowne uprawnienia i doświadczenie w zakresie leczenia i pielęgnacji drzew ozdobnych, w tym pomników przyrody. Prowadzenie prac pielęgnacyjnych na drzewach objętych ochroną prawną wymaga długoletniego doświadczenia, wyszkolonej kadry i wy-

korzystania odpowiednich technik prac oraz wyposażenia w specjalistyczny sprzęt, co gwarantuje wysoką jakość usług i zachowanie walorów estetycznych i przyrodniczych drzew pomnikowych. W celu dokładnego zbadania korony drzew konserwatorzy wykorzystywali sprzęt wspinaczkowy, dzięki czemu cięcia były precyzyjne i zgodne ze sztuką pielęgnacji. Część z drzew została poddana pielęgnacji po raz pierwszy od czasu objęcia ich ochroną.

Ze środków WFOŚiGW w Gdańsku sfinansowano konserwację pięciu drzew, a dwa drzewa zostały poddane zabiegom dzięki finansowaniu Gminy Brusy. Pomniki przyrody często są siedliskiem występowania rzadkich i cennych gatunków porostów. W związku z tym w październiku 2012 r. przeprowadzono szkolenie z rozpoznawania porostów, w którym uczestniczyli pracownicy administracji samorządowej, którzy rozpatrują wnioski o wycinkę drzew. W warsztatach wzięli udział pracownicy urzędów gmin Brusy, Chojnice i Konarzyny, nadleśnictw Rytel i Przymuszewo oraz starostwa powiatowego w Chojnicach.

Pomniki przyrody są nie tylko ważnym elementem dla zachowania różnorodności genetycznej i ekosystemowej, ale zlokalizowane przy szlakach turystycznych i w miejscowościach, pełnią również istotną rolę edukacyjną. Dlatego przy wybranych pomnikach na terenie ZPK ustawiono 16 tablic, na których umieszczono podstawowe informacje dotyczące tej formy ochrony przyrody, w tym opisy obiektów, przy których się znajdują. (ZPK)

Warsztaty dotyczące pachnicy dębowej w ZPK

Stare drzewa stają się coraz rzadszym elementem w krajobrazach kulturowych mimo, że pełnią ważną rolę w zachowaniu różnorodności biologicznej oraz walorów estetycznych i użytkowych. Strategia ochrony starych drzew realizowana jest m.in. przez otoczenie ochroną pewnych organizmów, pełniących rolę gatunków parasolowych, a zarazem wskaźników miejsc cennych przyrodniczo. Jednym z nich jest pachnica dębowa, gatunek szczególnie i zagrożony, czego wyra-

zem jest umieszczenie jej na czerwonych listach i ochrona prawna w Europie. Pachnica, dzięki swojemu statusowi ochronnemu, jest reprezentantem tysięcy form życia związanych z wypróchniałymi drzewami i jest swoistym parasolem ochronnym, dla mniej znanych, a niezwykle ważnych dla zachowania różnorodności biologicznej organizmów. Chroniąc pachnicę, chronimy stare drzewa jako siedliska występowania zwierząt, grzybów, porostów i mikroorganizmów. W dniu 24 lipca 2013 r. w Zaborskim Parku Krajobrazowym odbyły się warsztaty dotyczące pachnicy dębowej i innych gatunków związanych z alejami przydrożnymi, które poprowadził Adam Juźwiak, przedstawiciel Stowarzyszenia "Eko-Inicjatywa" z Kwidzyna. W części teoretycznej uczestnicy warsztatów zapoznali się z podstawowymi gatunkami chrząszczy, których siedliskiem są stare aleje, a w szczególności z pachnicą dębową. Część terenowa odbyła się w pomnikowej alei drzew między Jarcewem a Powąlkami, gdzie w praktyce zapoznali się z metodami badań fauny żyjącej w spróchniałych drzewach. W warsztatach brali udział pracownicy Starostwa Powiatowego w Chojnicach, Nadleśnictwa Ryteł oraz parków krajobrazowych województwa pomorskiego. Warsztaty odbyły się dzięki wsparciu WFOŚiGW w Gdańsku. Mamy nadzieję, że podejmowane działania przyczyniają się do poprawy stanu sanitarnego i zachowania w optymalnym stanie drzew pomnikowych oraz podniesienia wśród lokalnej społeczności świadomości obowiązku ochrony pomników przyrody, zwłaszcza starych drzew i zadrzewień przydrożnych. (ZPK)

Przykład ochrony społecznej drzew

Szkolna Ostoja Przyrody w Wielkich Chelmach. Park podworski przez Szkole Podstawowej im. Stanisława Sikorskiego w Wielkich Chelmach.

Park powstał prawdopodobnie pod koniec XVIII wieku. Dzisiejszy charakter otrzymał w drugiej połowie XIX wieku. Otaczał dwór rodziny Sikorskich na obszarze 1,54 ha. Od wschodniej strony otoczony jest stawami, dawniej podzielonymi groblami, na środku jest wysepka. Drzewa parkowe oprócz alei i szpalerów tworzą swobodne skupienia. Na terenie parku jest 15 pomników przyrody.

Drzewa liściaste:

Grab pospolity, lipa drobnolistna i szerokolistna, klon

pospolity, brzoza omszona i brodawkowata, wiąz pospolity, dąb szypułkowy, buk pospolity, jesion wyniosły, czeremcha amerykańska, głóg jednoszyjkowy, jarzab pospolity, leszczyna pospolita, topola kanadyjska.

Krzewy:

Róża pomarszczona, karagana, śnieguliczka biała, jaśminowiec wonny.

Drzewa iglaste:

Świerk pospolity, modrzew europejski.

Aleja grabowa o długości 50 m.

W płd. części parku jest druga aleja grabowa, którą kiedyś wjeżdżało się do pałacu. Rosnąca tu grupa świerków stanowiła klomb zajazdowy.

Skupienia porostów:

Tarczownica bruzdkowana, pustułka pęcherzykowata, misecznica proszkowata, rozsypek srebrzysty, złoto-rost ścienny, mąkla tarniowa, płucnica modra.

Runo:

Pierwiosnek lekarski, zawilec gajowy.

Źródło: tablica informacyjna przy wejściu na teren szkoły.

25. Kasztanowiec w Żabnie.

ZABORSKIE
TOWARZYSTWO
NAUKOWE

Zaborskie Towarzystwo Naukowe nawiązuje do tradycji pracy organicznej i społecznikowskiej zapisanej na kartach historii Ziemi Zaborskiej w XIX i XX wieku. Stowarzyszenie powstało w 2007 roku i zrzesza ponad 40 osób wywodzących się lub związanych emocjonalnie z Ziemią Zaborską wśród których są osoby z tytułami naukowymi. ZTN jest wciąż otwarte na nowych członków, również tych bez tytułów naukowych zainteresowanych pracą społeczną.

Stowarzyszenie działa głównie na południu Kaszub i zajmuje się prowadzeniem badań naukowych ze szczególnym uwzględnieniem Ziemi Zaborskiej, edukacją ekologiczną, wzmacnianiem tożsamości regionalnej, promocją języka i kultury kaszubskiej, turystyką, promowaniem idei społeczeństwa obywatelskiego, obroną praw człowieka i obywatela, ochroną przyrody i środowiska oraz dóbr kultury, wyrównywaniem szans rozwojowych oraz przeciwdziałaniem zjawisku wykluczenia społecznego.

ZTN wydaje raz w roku własny **biuletyn „Ziemia Zaborska”**. Organizuje corocznie **konkurs na najlepszą pracę licencjacką, magisterską i podyplomową** poświęconą Ziemi Zaborskiej oraz **konkurs fotograficzny „Ziemia Zaborska - miejsca, zdarzenia, ludzie dawniej i dziś”** w trzech kategoriach: aktywna młodzież na Zaborach, stara fotografia i fotografia przyrodnicza i kulturowa.

Wdrażamy programy edukacyjne i ekologiczne promujące region i jego dziedzictwo, od wielu lat organizujemy dla młodzieży konkurs botaniczny **„O Złote Kocanki Piaskowe”** i **ornitologiczny „O Kulika Wielkiego”**. Nasz projekt **„Mały Mistrz obserwacji przyrody”**, który uczy dzieci w wieku przedszkolnym z Gminy Brusy rozpoznawać i nazywać typowe gatunki roślin dla południa Kaszub był wielokrotnie nagradzany.

Towarzystwo realizuje swoje cele poprzez prowadzenie prężnej działalności wydawniczej, np. opracowało projekt szlaku i wydało przewodniki po szlaku literackim im. Anny Łajming, Kaszubskim Szlaku Turystycznym im. Juliana Rydzkowskiego, szlaku Zbrzycy.

Od 2009 roku stowarzyszenie prowadzi **Biuro Porad Obywatelskich w Brusach**, które udziela bezpłatnych porad obywatelskich i prawnych.

Stowarzyszenie współpracuje z Zaborskim Parkiem Krajobrazowym, Parkiem Narodowym Bory Tucholskie, z Nadleśnictwami (Rytel, Przymuszewo, Czersk, Osusznica, Lipusz), PAN, OTOP-em, Uniwersytetem Gdańskim, Centrum Edukacyjno-Wdrożeniowym w Chojnicach, Kaszubskim LO, Gminami: Brusy, Lipnica, Dziemiany, Centrum Kultury i Biblioteki, Kaszubską Jednotą, Galerią Oczo, Stowarzyszeniem Miłośników Historii „Gryfa Pomorskiego” CIS - Męcikał i wieloma innymi podmiotami.

ZTN aktywnie działa w Lokalnej Grupie Działania Sandry Brdy, Grupie Rybackiej „Morenka” i w Związku Biur Porad Obywatelskich.

Zapraszamy do odwiedzenia naszej strony internetowej, gdzie można znaleźć nasze wydawnictwa i więcej informacji na nasz temat: **www.ztn.com.pl**

ZTN, ul. Dworcowa 18, 89-632 Brusy

Biuro - ul. Armii Krajowej 1

tel. 791 764 247, ztn@ztn.com.pl www.ztn.com.pl

Konto 56 8144 0005 2005 0502 4607 0001 Bank Spółdzielczy w Koronowie

ZABORSKIE
TOWARZYSTWO
NAUKOWE

Wydawca: Zaborskie Towarzystwo Naukowe
ul. Armii Krajowej 1, 89-632 Brusy
tel. 692 240 171, tel. 791 530 803
www.ztn.com.pl ztn@ztn.com.pl

Współpraca: Zaborski Park Krajobrazowy
ul. Turystyczna 10, 89-606 Charzykowy
tel./fax 52 396 09 64 lub +48 727 660 065
zpk@pomorskieparki.pl www.zaborskipark.pl

Opracowanie: Zbigniew Gierszewski (ZTN),
Mariusz Grzempa (ZPK), Justyna Rymon Lipińska (ZPK)